

Kapitalismin hiertymiä ja silityksiä iholla: terapeutinen kulttuuri vetäytyvässä hyvinvointivaltiossa

DOI: 10.51809/TE.145496

CC BY-NC-ND 4.0

Suvi Salmenniemi. *Affect, Alienation and Politics in Therapeutic Culture: Capitalism on the Skin*. Palgrave Macmillan, Cham 2022. 222 s.

Sosiologian professori Suvi Salmenniemen teos *Affect, Alienation and Politics in Therapeutic Culture: Capitalism on the Skin* käsittelee terapeutista kulttuuria. Terapeuttisella kulttuurilla tarkoitetaan alan tutkimuksissa yleisesti ottaen sitä, että erilaiset psykologiasta popularisoituneet ajattelu- ja puhettavat lävistävät yhteiskunnan laajasti. Myös monenlaiset itse-apu-tuotteet ja itsensä kehittäminen sekä uushenkisyys ja holistiseen ajatteluun perustuvat terapeuttiset hoidot ja käytännöt, kuten jooga, voidaan ymmärtää osana terapeutista kulttuuria. Aiemmat aihepiirin tutkimukset ovat nostaneet esiin, että terapeuttiset puhe- ja ajattelutavat suuntaavat huomion yksilöihin ja heidän sosioemotionaalisiin valmiuksiinsa yhteiskunnan rakenteiden muuttamisen sijaan (esim. Brunila ym. 2021).

Salmenniemi ei pyri kiistämään tätä taipumusta tai sitä korostavia tulkintoja, mutta esittää, että sen ulkopuolelle jää jotain, jonka tavoittaminen edellyttää toisenlaista lähestymistapaa. Hän asettaakin tavoitteekseen tuoda jo tiedetyn rinnalle sen, minkä voi tavoittaa etnografian keinoin terapeutista kenttää havainnoimalla sekä siellä toimivien ihmisten elettyjä kokemuksia kuuntelemalla, niihin perehtymällä ja niitä analysoimalla. Pyrkimyksenä on näin ymmärtää terapeutista kulttuuria ”sisältäpäin”,

terapeuttisen kentän harjoittajien kokemusten ja toiminnalleen antamien merkitysten näkökulmasta. Yksi teoksen läpäisevistä kysymyksistä on, mikä terapeuttisessa kulttuurissa vetoaa juuri tässä ajassa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa.

Tutkimuksen etnografinen aineisto koostuu terapeuttisten käytäntöjen harjoittajien haastatteluista ja harjoittajien tuottamista materiaaleista (esim. verkkosivut), media-artikkeleista sekä osallistuvasta havainnoinnista. Salmenniemi kutsuu *harjoittajiksi* (*practitioners*) niin ammattimaisesti terapeuttisella kentällä toimivia henkilöitä kuin terapeuttisia harjoitteita omassa elämässään itsehoidollisesti käyttäviä henkilöitä. Salmenniemen tutkimuksessa terapeuttinen kenttä on laaja ja monimuotoinen: siihen kuuluvat muun muassa reiki- ja energiahoidot, enkeliterapia, taideterapia, kansanparannus, homeopatia, jooga sekä erilaiset elämäntaitovalmennukset ja itseapukirjallisuuden käyttäminen, sekä paljon muuta. Keskenään varsin erilaisia käytäntöjä ja lähestymistapoja yhdistää Salmenniemen mukaan muun muassa kehon, mielen ja sielun yhteyttä korostava holistinen ajattelu sekä itsensä kehittäminen ja tunteiden tärkeänä pitäminen niin omalle hyvinvoinnille kuin yhteiskunnassa laajemminkin (s.23). Kaikissa on myös kyse vaihtoehtoisista hoidoista siinä merkityksessä, että ne eivät sisälly viralliseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Terapeuttinen kenttä tarjoaa Salmenniemelle näköalapaikan kapitalistisen yhteiskunnan

jännitteisiin, joita teos lähestyy ruumiillisena, psyykkisenä ja affektiivisena elämänä iholla. Salmenniemi tuo esiin, ettei terapeutin kulttuuri ole monoliitti, kaikkialla yksi ja sama. Se ei esimerkiksi ole vain keskiluokkaista korkeakoulutettujen ”itsen optimointia” onnellisuusteollisuuden pyörteissä, vaan terapeutilla kentällä toimii myös ammatillisen koulutuksen saaneita ja työväenluokkaisesta taustasta tulevia ihmisiä. Salmenniemen haastateltavat ovatkin moninainen joukko ihmisiä, joista monia kuitenkin yhdistää taloudellisesti prekaari elämäntilanne.

Teos jäsentyy viiden käsitteen ympärille: *politiikka (politics)*, *vieraantumisen (alienation)*, *tunnistus/tunnustus (recognition)*, *affekti (affect)* ja *sukupuoli (gender)*. Käsitteillä pyritään tavoittamaan terapeutin kulttuurin keskeiset logiikat ja jännitteet. Kussakin luvussa teoreettisia lähtökohtia syvennetään ensin käsitettä koskevien keskustelujen kautta, minkä jälkeen siirrytään empiriaan. Näin jokaista lukua pystyy periaatteessa lukemaan myös itsenäisenä tekstinään – vaikkakin esitetyn argumentin moniulotteisuus tulee parhaiten esiin juuri teoksen kokonaisuudessa. Tiheän yhteiskunnallisen kontekstoinnin, artikulaatioteorian ja etnografisen tutkimusotteensa kautta Salmenniemen teos esittää moniulotteisen ja perehtyneen tulkinnan terapeutista kulttuurista ajassamme.

Seuraavassa lyhyessä esittelyssä seuraan kahta teoksen läpi kulkevaa juonetta. Näistä ensimmäinen, sisällöllisempi, liittyy terapeutin kentän ja vetäytyvän hyvinvointivaltion rajapinnalla käytävään neuvotteluun hoidon ja hoidon yhteiskunnallisesta asemasta. Toinen on puolestaan metodologinen ja liittyy Salmenniemen etnografiseen tutkimusotteeseen, joka on avoin terapeutin kulttuurin jännitteisyydelle ja ambivalenssille. Juonteita seurailemalla konkretisoituu se, miksi ja miten juuri valittu tutkimusote onnistuu tavoitteen saan valottaa kapitalismin ristiriitoja elettyinä ja koettuina. Käsitteilyni ulkopuolelle jää yksi kirjan keskeisimmistä argumenteista, eli se, että terapeutin kulttuuri ei sisällä ainoastaan yksilöllistämäänsä pyrkiviä tendenssejä vaan sen kautta avautuu myös kollektiivisen ja poliittisen

toiminnan muotoja. Myös affekteja käsittelevä luku rajautuu tämän erittelyni ulkopuolelle. Nämä luvut saavat varmasti ansaitsemansa huomion toisaalla, niin kiinnostavia käsitteellisiä lähtökohtia ne avaavat tuleville tutkimuksille.

Terapeutin kulttuuri vetäytyvässä hyvinvointivaltiossa

Salmenniemen teos avaa ajankohtaisen näkymän julkista sektoria ja sosiaali- ja terveydenhuoltoa jo pidempään näivettäneen talouskuripolitiikan sukupuolittuneisiin seurauksiin. Kuten kirjoittaja tuo ilmi, on suomalaisille työmarkkinoille pohjoismaisena hyvinvointivaltiona ominaista eriytyminen naisvaltaisiin hoiva-, hoito- ja kasvatusaloihin sekä miesvaltaisiin teknisiin ja teollisiin aloihin. Naisvaltainen julkinen sektori ja sosiaali- ja terveydenhuolto ovat jo pidempään olleet talouskuripolitiikan ja tehostamisen kohteina (Eskelinen ym. 2017). Talouskurin näivettämä sosiaali- ja terveydenhuolto näkyy Salmenniemen haastateltavien kuvauksissa hoidon ja hoidon köyhtymisenä, jolla on perustavia seurauksia etenkin naisten elämään niin hyvinvointivaltion ammatillisina kuin kansalaisina ja perheenjäseninä.

Sairastamista ja hoivaa tutkineen Marja-Liisa Honkasalon (2022, 288) mukaan hyvinvointivaltion vetäytyminen merkitsee, että sen ”laitamalla hoiva ja vastuu tihenevät ja muuttuvat painavammiksi.” Salmenniemen tutkimus piirtääkin kuvaa siitä, miten hyvinvointivaltion hylkäämät hoitajat ja hoidettavat kantavat tätä painoa ihollaan. *Vieraantumisen (alienation)* kokemusten tarkastelu paljastaa, että terapeutin kenttä tarjoaa suhteita, joihin kiinnittymällä on mahdollista irtautua työelämän satuttavista rattaista – ainakin tiettyyn rajaan saakka. *Vieraantumisen* kokemuksia lähestytään teoksessa siitä näkökulmasta, millaiset suhteet alentavat, köyhdyttävät ja välineellistävät, ja millaiset puolestaan mahdollistavat samastumisen ja kodin tunnun. Analyysi osoittaa, että vieraantuneisuuden kokemusten taustalla on ristiriita jälkifordististen työetiikan arvojen (mm. itsensä toteuttaminen, autonomia)

ja työelämän elettyjen realiteettien välillä, kun samat arvot kääntyvät tuottavuuden kasvattamisen välineiksi.

Salmenniemen haastateltavat kuvaavat vääntymistään ”suoritusyhteiskunnan” rattaissa, jonka koneisto pakottaa heidät liikkumaan koneen määrittämässä tahdissa samalla lävistäen heidän minuutensa intiimeimmätkin kerrokset (s. 92–93). Kaikkien haastateltavien taudat eivät toki ole hoito- ja hoiva-alalla, mutta Salmenniemen mukaan kokemukset kyvyttömyydestä vaikuttaa omaan työhönsä, sen tahtiin ja sisältöön tulevat selvästi esiin juuri hoitotyössä (s.99). Tämä ei olekaan ihme, sillä hoiva- ja hoitotyössä erityisen keskeistä on henkilökohtainen kohtaaminen ja läsnäolo – kun työ puristetaan äärimmilleen, puristuu hoiva ulos kohtaamisista.

Kun terveydenhuollosta ei saa, mitä tarvitsee eikä siellä voi tehdä työtään eettisesti kestäväällä tavalla, tarjoavat terapeutit käytännöt, kohtaamiset ja yhteisöt mahdollisuuden irrottautua satuttavista suhteista ja asettua osaksi sellaisia suhteita, joissa huolenpito ja hoiva voivat toteutua. Esimerkiksi voimaantumisryhmässä tai energiahoidon yhteydessä voi syntyä kokonaisvaltainen kokemus nähdä ja kuulla tulemisesta. Hoitaja taas voi kokea, että hoidon vaatimalle läsnäololle ja kohtaamiselle on riittävästi aikaa toisin kuin virallisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Siirtyminen ammatinharjoittajaksi esimerkiksi vaihtoehtoisiin tai ylipäättään terapeutille kentälle voi kuitenkin johtaa samankaltaisiin vieraannuttaviin suhteisiin kuin ne, joita työelämästä paettiin. Työskentelyä määrittävät täälläkin samat suorittamisen ja taloudellisen toimeentulon pakot.

Vetäytyvä hyvinvointivaltio on keskeinen konteksti myös terapeutin kentän toimijoiden pyrkimyksille saavuttaa yhteiskunnallista tunnustusta (*recognition*). Salmenniemi analysoi näitä pyrkimyksiä Bourdieun symbolisen pääoman ja vallan kautta. Vaihtoehtoisia ja terapeutisia hoitoja antavat toimijat haastavat tunnustuspyrkimyksillään vallitsevaa symbolista järjestystä, jossa virallisella lääketieteellä on valta määrittää hoitoa ja parantumista koskevaa

tietoa ja käytäntöjä. Salmenniemi sijoittaa tunnustuspyrkimykset myös osaksi edellä kuvattua sosiaali- ja terveydenhuoltoa, jossa – kuten terapeutin toiminnan harjoittavat tuovat esiin – hoito on sekä aliresursoitua että aliarvostettua ja alisteista lääketieteen vallalle määrittää sairautta, parantumista ja hoivaa.

Tätä taustaa vasten terapeutit hoidot ovat ainutlaatuinen hoivan ja hoidon muoto sekä toisaalta myös ammattimaista työtä, joka edellyttää harjoittajaltaan erityisiä tietoja ja taitoja. Terapeutilla kentällä annettavat hoidot painottavat kokonaisvaltaisuutta, ja näin niissä ruumiillistuu hoivan etiikka, kuten läsnäolo, kohtaaminen ja kokonaisvaltaisuus. Toisaalta toiminnan harjoittaminen asettuu myös hoivan, talouden ja yrittäjyyden välimaastoon: tunnustusta saatetaan hakea myös korostamalla niitä taloudellisia säästöjä, joita terapeutit hoidot tuovat yhteiskunnalle. Tunnustuspyrkimykseen liittyykin yhtäältä eron tekemistä viralliseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon, toisaalta pyrkimystä saada tunnustettu asema sen osana ja päästä osaksi sen symbolisia ja materiaalisia resursseja.

Sukupuoli liittyy edellä kuvattuihin kamppailuihin sikäli, että hoivan ja hoidon aliarvostus sekä aliresursointi koskevat nimenomaan naisia. Toisaalta myös hoivaan kokonaisvaltaisena kohtamisena liitetään nimenomaan feminiinisiä merkityksiä. Teoksen viimeisessä empirisessä luvussa Salmenniemi ottaakin tarkastelunsa kohteeksi juuri sukupuoleen (*gender*) liittyvät kapitalismin ja terapeutin kulttuurin jännitteet. Naisten elettyjä kokemuksia tarkastelemalla hän kysyy, mikä terapeutin kulttuurissa vetoaa erityisesti naiseen. Analyysi näyttää, että terapeutit lähestymistavat voivat asettaa kulttuuriset syvätarinat ”vahvoista naisista” ja ”kilteistä tytöistä” uudenlaiseen valoon. Terapeutin diskurssin, käytäntöjen ja yhteisöjen kautta avautuu lupa olla haavoittuvainen ja heikko sekä saada osakseen huolenpitoa ja hoivaa sen sijaan, että vain pärjäisi omillaan ja huolehtisi toisista. Tällä on suuri merkitys ajatellen niitä omillaan pärjäämisen, riittämättömyyden ja toisista huolehtimisen taakkoja, joita vetäytyvä hyvinvointivaltio naisten hartioille kasaa.

Tulkintoihin empirian halki raahautuen

Salmenniemen teosta voi lukea osana jatkumoa, jossa etnografisen perehtymisen kautta syntyy empiirisesti painavaa ja teoreettisesti kytkeytyntä ymmärrystä muutoin piiloon jäävistä, yhtä aikaa ruumiillisista ja yhteiskunnallisista kivuisista ja särjistä – erityisesti mieleen tulee Marja-Liisa Honkasalon tutkimustyö sairastamisesta, kärsimyksestä ja toimijuudesta. *Reikä sydämessä* -teoksessaan Honkasalo (2009, 221) on eräästä tulkinnastaan kiteyttänyt, että ”[t]ämän asiayhteyden ymmärtäminen vaati minulta vuosien työn.” Myös Salmenniemen tutkimuksessa näkyy tällainen pitkälinen ymmärtämisen työ, jota voisi luonnehtia yliopistotutkija Sanna Rikalan sanoin ”empirian halki raahautumiseksi”. Aineisto ei tällöin toimi teorian kuvittajana, vaan huolellinen empiirinen työ vaikuttaa vahvasti tutkijaan ja hänen tulkintoihinsa. Salmenniemen teoksesta näkyy, että se on syntynyt tällaisen raahautumisen kautta. Vaikka argumentaatiota on helppo seurata ja lukemisen matka taittuu kepeästi, välittyy tulkinnoista niiden empiirinen painavuus ja teoreettinen juurtuneisuus.

Tutkijan sitoutuneisuudella on myös tutkimuseettinen ulottuvuus, joka heijastuu niin teoreettisessa ja metodologisessa lähestymistavassa kuin kirjoittamisessa. Teoksesta välittyy arvostava suhtautuminen terapeutiseen kenttään, haastateltaviin ja kentän toimijoihin laajemminkin. Salmenniemi kirjoittaa teoksessa representatiivisen politiikasta, ja asian vakavuus näkyy paitsi tutkimuksellisissa valinnoissa myös niistä kirjoittamisessa. Kirjaan sisällytetyissä muistiinpanoissa tulee esimerkiksi esiin, että tutkija ei keinotekoisesti heittäydy omaksumaan terapeuttien kohtaamisten hänelle tarjoamia positioita, vaan lähestyy tilanteita yhtäältä avoimesti ja analyttisesti, ja toisaalta rehellisesti omana itsenään. Kun työpajassa vaikkapa kehoitetaan pohtimaan jotakin itselle ahdistusta aiheuttavaa asiaa, tutkijan mieleen tulevat huolet liittyvät oman tunne-elämän tai ihmissuhteiden sijaan globaaliin epäoikeudenmukaisuuteen ja yhteiskunnalliseen epätasa-arvoon. Kun hän omalla vuorollaan kertoo

huolensa ääneen, seuraa hiljaisuutta, epämu- kavuutta ja toisinaan myös pyrkimyksiä saattaa huolia työpajan lähestymistavan kannalta sopivampiin raameihin. Näitä tilanteita kuvatessaan Salmenniemi ei kuitenkaan edes vahingossa tule rakentaneeksi hierarkiaa omien yhteiskunnallisten huoliensa ja muiden osallistujien tunne- ja ihmissuhde-elämän huolien välille – vaan käyttää havaintojaan analyysin ja tulkinnan välineinä.

Arvostava suhtautuminen on erityisen tärkeää silloin, kun aiheeseen liittyy yhteiskunnallista epäluuloa. Kuten Salmenniemi toteaa, vaihtoehtoihin liitetään alentavia merkityksiä ”humpuukista” ja foliohatuista – nämä leimat kiertävät tutkimuksen mittaan ajoittain myös tutkijan iholle hänen integriteettiinsä tiedeyhteisössä kohdistuvina epäilyinä. Salmenniemi kertoo, kuinka hän on kohdannut tiedeyhteisössä huolta siitä, ettei tutkija vain tule eksyneeksi liian syvälle kristalliterapioiden ja enkelihoidon pariin! Salmenniemi ei kuitenkaan pelkää asemoida itseään samalle viivalle terapeutin kentän toimijoiden kanssa. Esimerkiksi vieraantuneisuuden kokemuksia käsittelevän luvun hän aloittaa kertomalla omasta kokemuksestaan tiedemaailman vieraannuttavista logiikoista. Sama pakottava koneisto, jota haastateltavat kuvaavat muualla työelämässä, löytyy myös yliopistosta. Terapeutin kentän harjoittajien kokemukset eivät siis ole jossain kaukana toisaalla, vaan tutkija ja tutkittavat jakavat saman yhteiskunnallisen todellisuuden, vaikkakin sitä jäsentävät esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan kytkeytyvät erot. Näin asemoitumalla Salmenniemi irtautuu paitsi eksplisiittisesti (s.29) myös implisiittisesti terapeutin kulttuurin tutkimusta ohjanneesta *epäilyksen epistemologian* (Illouz 2008, 4) taustajatkuksesta, jonka mukaan terapeutin kulttuurin harjoittajat ovat jonkinlaisen väärän tietoisuuden vallassa.

Kirjan yhteenvetoluvussa vastataan vielä tiiviisti kysymykseen siitä, mikä terapeutisessa kulttuurissa, sen diskursseissa, käytännöissä, kohtaamisissa ja yhteisöissä vetoaa aikamme ihmisiin. Salmenniemen tutkimuksen perusteella yksi tällainen syy löytyy nykykapitalismin yhteiskunnallisista ja affektiivisista rakenteista, jotka

tekevät vaikeaksi tukeutua, sitoutua tai luottaa yhtään mihinkään. Siitäkin huolimatta, että terapeutiksiin kohtaamisiin liittyy myös pimeitä puolia ja jännitteitä (joita teoksessa myös käsitellään), tarjoavat terapeutit lähestymistavat ja yhteisöt kuitenkin kokonaisvaltaista huolenpitoa, vähemmän satuttavia olemisen tapoja, sekä hallinnan ja toimijuuden tuntua epävarmassa maailmassa.

Jaettu kosketuspinta tutkijan ja terapeutin kentän toimijoiden välillä kiteytyy vielä teoksen lopussa, kun Salmenniemi tuo aivan viimeiselle sivulle haastateltavansa huomion siitä, että ”terapeutit käytännöt eivät ole enää mahdollisuus, vaan välttämättömyys” (s.215, käant. LS). Tämän jälkeen Salmenniemi ryhtyy kirjoittamaan muodossa päättäen teoksensa näin:

Me kaikki tartumme mihin kykenemme, tartumme oljenkorsiin ympärillämme (...) pystyäksemme jatkamaan, olipa kyse sitten itseapukirjoista, henkisesti parantumisesta, taideterapiasta, runoudesta tai kriittisestä teoriasta [critical theory]. Me kaikki tartumme, puristamme ja vedämme. Sellaista on työ, jolla kannamme ja vastustamme maailman painoa ihollamme. (s.215, käant. LS)

Tällä näennäisen pienellä eleellä tutkija vielä kerran asemoi itsensä terapeutisella kentällä toimivien ihmisten kanssa samaan todellisuuteen, jossa itseapukirjallisuuden ja kriittisen teorian lukemisen voi – tästä kulmasta katsottuna – nähdä palvelevan samaa tarkoitusta. Lempeässä melankoliassaan tämä asemoituminen on vahva argumentti sen puolesta, että arkoja tai tavalla tai toisella epäilyksenalaisia ilmiöitä voi tutkia analyttisesti, kriittisesti ja arvostavasti – empirian halki raahautuen. ■

KIRJALLISUUS

- Brunila, Kristiina; Harni, Esko; Saari, Antti & Ylöstalo, Hanna (2021) ”Terapeutin vallan käsitteellisiä näkökulmia ja historiallisia kehityskulkuja.” Teoksessa Kristiina Brunila, Esko Harni, Antti Saari & Hanna Ylöstalo (toim.) *Terapeutin valta. Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 13–30.
- Eskelinen, Teppo; Harjunen, Hannele; Hirvonen, Helena & Jokinen, Eeva (2017) *Tehostamistalous*. SoPhi, Jyväskylä.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2009) *Reikä sydämessä: sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Vastapaino, Tampere.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2022) ”Toimijuuden muunnelmia”. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Leila Jylhäkangas & Anna Leppo (toim.) *Haavoittuva toimijuus. Sairastaminen ja hoiva hyvinvointivaltion laitamilta*. Vastapaino, Tampere, 287–307.
- Illouz, Eva (2008) *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. University of California Press, Berkeley.
- Salmenniemi, Suvu (2021) ”Terapeutista politiikkaa”. Teoksessa Kristiina Brunila, Esko Haarni, Antti Saari & Hanna Ylöstalo (toim.) *Terapeutin valta. Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Vastapaino, Tampere, 33–54.